

УДК 347.463

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.18>

Р. Б. Сірко, кандидат юридичних наук,
доцент, директор Чернівецького інституту
Міжнародного гуманітарного університету

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

У запропонованій статті надається загальна характеристика становлення та розвитку українського законодавства щодо нормативно-правового регулювання цивільно-правових відносин, що виникають із перевезення залізничним транспортом. При цьому наголошується, що одним із пріоритетних напрямків розвитку законодавства в Україні є вдосконалення транспортного законодавства, яке має повніше відповідати завданням, змісту та умовам життєдіяльності зазначеної галузі цивільного права, особливо в період рекодифікації цивільного законодавства України. Здобуття Україною незалежності зумовило перший етап у дослідженні історії становлення законодавства регламентуючого перевезення залізничним транспортом в Україні, хоча слід зазначити, що в цей період не з'явилися роботи, у яких би комплексно висвітлювалися питання правового регулювання перевезень залізничним транспортом. Акцентовується увага на тому, що положення ЦК України являють собою правила, що застосовуються однаковою мірою щодо відносин, пов'язаних із перевезенням різними видами транспорту.

Робиться висновок, що, не дивлячись на те, що українське законодавство про залізничні перевезення було розроблено з урахуванням нових ринкових відносин та євроінтеграції і в цілому відповідає міжнародним стандартам, тем не менше, воно не позбавлено недоліків і внутрішніх протиріч, які негативно відображаються на правозастосовчій діяльності, а отже, проблематика становлення, розвитку та сучасного стану цивільного законодавства України щодо цивільно-правових відносин із перевезень залізничним транспортом упродовж усього періоду становлення незалежності України та її шляху до євроінтеграції була і залишається однією з найменш досліджених.

Ключові слова: перевезення, залізничний транспорт, відносини з перевезення залізничним транспортом, договір перевезення залізничним транспортом, вантаж, багаж, пасажир.

R. B. Sirko. On the issue of the formation and development of legislation on relations arising from the carriage by rail

The proposed article provides a general description of the formation and development of Ukrainian legislation on the legal regulation of civil relations arising from rail transportation. At the same time, it is emphasized that one of the priority areas of the development of legislation in Ukraine is the improvement of transport legislation, which should more fully meet the tasks, content and conditions of life of the specified field of civil law, especially in the period of recoding of the civil legislation of Ukraine. The acquisition of independence by Ukraine has led to the first stage in the study of the history of the legislation regulating rail transportation in Ukraine, although it should be noted that during this period there were no works that would comprehensively cover the issues of legal regulation of rail transport. Attention is drawn to the fact that the provisions of the Civil Code of Ukraine are rules that apply equally to the relations associated with the carriage of different modes of transport.

It is concluded that despite the fact that the Ukrainian legislation on rail transportation has been developed in the light of new market relations and European integration and generally meets international standards, it is nevertheless free from deficiencies and internal contradictions that have a negative impact on enforcement activities, and hence the problem of formation, development and current state of the civil legislation of Ukraine on civil-law relations in rail transportation during the whole period of the independence of Ukraine and its path to European integration was and remains one of the least studied.

Key words: transportation, rail transport, recodification, relations with rail transportation, charter of the railroad, contract of carriage by rail, passengers, cargo, luggage, rail.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямків розвитку законодавства в Україні є вдосконалення транспортного законодавства, яке має повніше відповідати завданням, змісту та умовам життєдіяльності зазначеної галузі цивільного права. Проаналізувати сучасний стан правового регулювання перевезень залізничним транспортом можливо лише дослідивши його історію.

Актуальність теми дослідження зумовлена особливим значенням здійснення перевезень залізничним транспортом для економіки України та недосконалістю у зв'язку із проведенням реформ у різних сферах та оновленням законодавства України відповідно до проведених реформ, що в рамках рекодифікації цивільного законодавства України призводить до невдосконаленості правового регулювання деяких положень законодавства, зокрема, у сфері цивільно-правових відносин, що виникають із перевезень залізничним транспортом вантажів.

Сьогодні зумовлює необхідність визначення та однозначного розуміння базових понять відносин із перевезення залізничним транспортом в умовах рекодифікації цивільного права та формування нової системи зобов'язань; заповнення прогалин у дослідженні цих зобов'язань, що мають місце в науковій

літератури; визначення співвідношення норм чинного Цивільного, Господарського та кодексів України, які регулюють відносини транспортних перевезень.

Наведене зумовлює вибір теми дослідження і свідчить про її актуальність як у теоретичному плані, так і з позицій практики у сфері відносин, що виникають із перевезень залізничним транспортом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких науковців, як: С.С. Алексєєв, А.Г. Биков, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Г.С. Гуревич, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.А. Єгізаров, О.С. Іоффе, О.О. Карлов, А.Д. Кейлін, Н.С. Ковалевська, В.В. Луць, О.Л. Маковський, Д.А. Медведєв, Я.І. Рапопорт, А.М. Рубін, Г.П. Савічев, О.І. Сафончик, О.М. Садіков, Є.О. Харитонов, М.Є. Ходунов, Р.Ш. Цинцадзе, Х.І. Шварц, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та ін.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз загальних положень законодавства України з метою визначення особливостей цивільно-правових відносин, що виникають із перевезення залізничним транспортом, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері перевезень залізничним транспортом.

Виклад основного матеріалу. Аналіз нормативно-правових актів, які регулювали перевезення залізничним транспортом в Україні, показує, що залишився унікальний досвід, творче осмислення якого може збагатити сучасну цивільно-правову науку. Адже правові ідеї та поняття, що сформувався у праві України з часу здобуття нею незалежності, наприкінці ХХ століття, щодо правового регулювання перевезень залізничним транспортом, створення та функціонування мережі залізниць, пройшли випробування часом і є частиною вітчизняного права, його теоретичною і практичною спадщиною.

При цьому здається доцільним виходити передусім із того методологічного посилання, що весь масив літератури, яка стосується проблематики дисертаційного дослідження, умовно можна поділити на три періоди:

1) дослідження українських науковців у галузі транспортного права, цивільного права та цивільно-процесуального права, а поміж них ті, що стосуються перевезень залізничним транспортом у період становлення незалежності України (1991 рік – 2004 рік);

2) дослідження українських науковців у галузі транспортних перевезень у період становлення цивільного законодавства України на шляху до євроінтеграції в час між помаранчевою революцією та революцією гідності (2004 рік – 2014 рік);

3) праці українських вчених цивілістів після революції гідності в період рекодифікації цивільного законодавства України (2014 рік – сьогодні).

Здобуття Україною незалежності зумовило перший етап у дослідженні історії становлення законодавства регламентуючого перевезення залізничним транспортом в Україні, хоча слід зазначити, що в цей період не з'явилися роботи, у яких би комплексно висвітлювалися питання правового регулювання перевезень залізничним транспортом.

Після проголошення Україною незалежності у 1998 році був затверджений Статут залізниць України [6], який зі змінами й доповненнями діє і сьогодні. Треба зазначити, що норми чинного Статуту, що регулюють відповідальність залізниць за порушення зобов'язань із перевезення вантажів, скопійовані зі Статуту залізниць СРСР. Крім того, у 2004 році набрали чинності Цивільний кодекс України [4] (ЦК) та Господарський кодекс України [5] (ГК), які містять загальні положення щодо перевезення та відповідальності перевізників за порушення своїх зобов'язань та які є Головним нормативно-правовим актом, норми якого регулюють саме договори перевезення.

У сучасній Україні залізничний транспорт посідає друге місце за вантажообігом і перше за пасажирообігом.

У ЦК України положенням, що регулюють такі складні зобов'язання, як перевезення, законодавець присвятив главу 64 «Перевезення».

ЦК України містить лише основні, принципові положення, що регулюють договори перевезення (ст. 908 ЦК України) [4]. Ці положення являють собою правила, що застосовуються однаковою мірою щодо відносин, пов'язаних із перевезенням різними видами транспорту. В основному ж взаємовідносини відправників, перевізників та одержувачів традиційно регулюються транспортними статутами та кодексами.

У зв'язку із цим у незалежній Україні основи транспортного законодавства були закладені у 1994 році із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про транспорт» [2]. У подальшому з метою правового закріплення основних засад організації та діяльності залізничного транспорту в Україні в липні 1996 року був прийнятий Закон України «Про залізничний транспорт» [3]. У ст. 1 Закону України «Про залізничний транспорт» визначаються поняття залізничного транспорту та залізниці. Так, залізничний транспорт – це виробничо-технологічний комплекс організацій і підприємств залізничного транспорту загального користування, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо, а залізниця – це статутне територіально-галузеве об'єднання, до складу якого входять підприємства, установи та організації залізничного транспорту і яке, при централізованому управлінні, здійснює перевезення пасажирів та вантажів у визначеному регіоні транспортної мережі [3]. Цей Закон також визначає основні правові, економічні

та організаційні засади діяльності залізничного транспорту загального користування, його роль в економіці і соціальній сфері України, регламентує його відносини з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими видами транспорту, пасажирями, відправниками та одержувачами вантажів, багажу, вантажобагажу і пошти з урахуванням специфіки функціонування цього виду транспорту як єдиного виробничо-технологічного комплексу [3]. Крім того, Законом «Про залізничний транспорт» встановлені основні засади тарифної політики у сфері залізничних перевезень, забезпечення безпеки руху, збереження вантажів та охорони об'єктів на залізничному транспорті, права, обов'язки і відповідальність учасників перевізного процесу на залізничному транспорті тощо.

Важливим етапом створення спеціального законодавства у сфері залізничного транспорту стала Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Статуту залізниць України» [6] (СЗ України), яка була прийнята 06 квітня 1998 року. СЗ України та Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України [8], введені в дію Наказом Міністерства транспорту України № 297 від 28.07.1998 року, визначають відносини у сфері перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти.

Організація перевезень пасажирів, багажу та вантажобагажу встановлюється Порядком обслуговування громадян залізничним транспортом [9] (Постанова Кабінету Міністрів України № 252 від 19.03.1997 року), а умови перевезень – Правилами перевезень пасажирів.

Нормативні документи, що визначають порядок і умови перевезень, користування засобами залізничного транспорту, безпеки руху є обов'язковими для всіх юридичних і фізичних осіб на території України.

Не дивлячись на те, що українське законодавство про залізничні перевезення було розроблено з урахуванням нових ринкових відносин та євроінтеграції і в цілому відповідає міжнародним стандартам, тим не менше, воно не позбавлено недоліків і внутрішніх протиріч, які негативно відображаються на правозастосовчій діяльності. Зазначене пов'язано перш за все з тим, що залізничний транспорт перебуває у стані регулярного структурного реформування, вдосконалення та оновлення. Також залізничний транспорт має ряд рис, специфічних за своєю характеристикою, як побудова оновленої структури управління процесом перевезень залізничним транспортом, наявність слабкої конкуренції з боку інших видів транспорту тощо. Усе це зумовлює необхідність оновлення нормативно-правового регулювання перевезень залізничним транспортом з урахуванням сучасних тенденцій економічного розвитку держави та досвіду зарубіжних країн у галузі правового регулювання перевезень транспортом, зокрема залізничним транспортом. Основним напрямком реформування в галузі відносин щодо перевезень залізничним транспортом повинно виступати підвищення ефективності роботи залізничного транспорту, спрямоване на підвищення ефективності функціонування виробництва та поліпшення життєдіяльності. Слід звернути увагу, що залізничний транспорт забезпечує єдність економічного та стратегічного простору України, є інтегруючим і державно-утворюючим сектором і стабілізуючим фактором економіки, сполучною ланкою економіки, галуззю виробничої інфраструктури. За його допомогою задовольняються потреби в перевезеннях суспільного виробництва держави, а також її населення. У нових соціально-економічних умовах основним завданням державного залізничного транспорту є транспортне обслуговування вантажовідправників, вантажоодержувачів, населення, інших фізичних і юридичних осіб.

Однак, на жаль, в історіографії не існує комплексної праці, яка б узагальнила досвід правового регулювання перевезень залізничним транспортом за цивільним законодавством України. Таким чином, наявних на сьогодні досліджень недостатньо для вирішення теоретичних і практичних питань цивільно-правового регулювання відносин, що виникають із перевезень залізничним транспортом.

Поміж перших дослідників цивільно-правових відносин, що виникають із перевезень залізничним транспортом у сучасному Українському цивільному праві, в період становлення цивільного законодавства України на шляху до євроінтеграції в час між помаранчевою революцією та революцією гідності (2004 рік – 2014 рік) були такі вчені-юристи, як В.С. Мілаш [13], В. Ломака [14], І.В. Булгакова [11], Е.М. Деркач [12], В. Баукин [10] та ін., їхні праці є основним підґрунтям для науковців та практиків під час вирішення питань стосовно перевезення залізничним транспортом. Після революції гідності одним із перших дослідників у сфері правовідносин із перевезення залізничним транспортом став Сірко Р.Б., який продовжує дослідження вказаної галузі вже в рамках рекодифікації цивільного законодавства України.

Тут слід зазначити, що неодноразово з метою вдосконалення та розвитку галузі залізничних перевезень розроблялись стратегії розвитку Укрзалізниці. Так, у стратегії на 2017–2021 роки передбачалося створення п'яти бізнес-вертикалей: вантажні перевезення і логістика; пасажирські перевезення; інфраструктура; послуги локомотивної тяги; виробництво і сервіс. У новій «Стратегії розвитку на 2019–2023 роки», яка була затверджена 12.07.2019 Кабінетом Міністрів України, виділені чотири бізнес-сегменти: вантажні перевезення і логістика; пасажирські перевезення; інфраструктура; виробництво і сервіс. При цьому в обох стратегіях передбачено наявність загального корпоративного центру управління.

Отже, аналіз літератури та нормативно-правових актів дозволив зробити висновок про те, що проблематика становлення, розвитку та сучасного стану цивільного законодавства України щодо цивільно-правових відносин із перевезень залізничним транспортом упродовж усього періоду становлення незалежності

України та її шляху до євроінтеграції була і залишається однією з найменш досліджених. А наявні рухи щодо розвитку залізничних перевезень, шляхом затвердження стратегії розвитку Укрзалізниці дають підстави для одночасного оновлення, тобто рекодифікації законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про транспорт» від 10. 11. 1994 р. *ВВР України*. 1994. № 232/94-ВР, № 51. Ст. 446.
3. Закон України «Про залізничний транспорт», Верховна Рада, від 04.07.1996 р. *ВВР України*. 1996. N 273/96-ВР.
4. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. за № 1540-06. *Українська Інвестиційна Газета*. 2002. № 14.
5. Статут залізниць України затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 р. № 457.
6. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є.О.Харитонова, О.М. Калітенко. Одеса : Юридична література, 2003. 1080 с.
7. Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти затверджені Наказом Міністерства транспорту України від 28.04.1998 № 297. Зареєстрований в Міністерстві юстиції України 01.10.1998 року за № 620/3060 Із змінами та доповненнями, внесеними Наказом Міністерства транспорту України від 21.12.1999 року № 611 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06.01.2000 р. за № 1/4222.
8. Постанова кабінету міністрів України від 19.03.1997 р. № 252 Про Порядок обслуговування громадян залізничним транспортом, із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1248 (1248-2005-п) від 21.12.2005 р.
9. Баукин В. Принципы ответственности за нарушение обязательств перевозки грузов железнодорожным транспортом. *Хозяйство и право*. 2004. № 8. С. 31–41.
10. Булгакова І.В. Транспортне право України: Академічний курс : підручник для юрид. спец. вищих навч. закладів. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2005. 534 с.
11. Деркач Е.М. Правове регулювання перевезення вантажів залізничним транспортом : дис. канд. юр. наук : 12.00.04. Донецьк, 2007. 212 с.
12. Мілаш В.С. Комерційний договір у контексті сучасних ринкових умов. Харків : Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. 440 с.
13. Ломака В. Відповідальність вантажовідправника та вантажоодержувача за несвоєчасну оплату перевезення вантажів залізничним транспортом. *Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр.* / Редкол. : В.Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2010. № 1. 320 с.
14. Правове регулювання перевезень в Україні : навчальний посібник / За ред. Є.О. Харитонова. Харків : Одиссей. 2006. С. 75.
15. Цивільне право : підручник: у 2 т. / В.І. Борисов (кер. авт. кол.) та ін. ; за ред. : В.І. Борисов, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.Л. Яроцький. Харків, 2011. Т. 1. 656 с.